

SIYOSIY MULOQOTNING PRAGMATIK ASPEKTLARI

*Sattarova Dilrabo Ikrambayevna, Samarqand davlat chet tillar
instituti o'qituvchisi*

ПРАГМАТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ

*Саттарова Дилрабо Икрамбаевна, Преподаватель
Самаркандского государственного института
иностранных языков*

PRAGMATIC ASPECTS OF POLITICAL COMMUNICATION

*Sattarova Dilrabo Ikrambayevna, Teacher of Samarkand
State Institute of Foreign Languages*

[https://orcid.org/
0009-0001-4726-7496](https://orcid.org/0009-0001-4726-7496)

e-mail:
ahmedova.d@samdchti.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada muloqot jarayonida kommunikativ (axborot uzatish), interaktiv (o'zaro ta'sir) va perseptiv (o'zaro idrok etish) amalga oshirilish hodisalari, deyksislar til birliklarining ma'no, vazifasi, pragmatika til belgilarining nutqdagi harakati ko'rib chiqilib tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: deyksis, ekstralingvistik, pragmalingvistik, presuppozitsiya, pragmatik presuppozitsiya.

Annotation: In this article, we will analyze the communication process in terms of information transfer, interaction, mutual perception, deixis, linguistic units, meaning, function, pragmatics, and movement of linguistic signs in speech.

Key words: deixis, extralinguistics, pragmalinguistics, presupposition, pragmatic presupposition.

Аннотация: В данной статье в процессе общения рассматриваются явления коммуникативной (передачи информации), интерактивной (взаимодействия) и перцептивной (взаимного восприятия) реализации, дейксиса, языковых единиц, значения, функции, прагматики, движения языковых знаков в речи.

Ключевые слова: дейксис, экстралингвистика, прагмалингвистика, presupposition, прагматическая presupposition.

Nutqiy muloqot jarayonida kommunikantlarning umumiy bilish manbaiga ega bo'lishi bevosita ifodalangan axborotning so'zlovchilar uchun tushunarli bo'lishini ta'minlaydi. Kommunikativ maqsad pragmatik tahlilning asosiy tarkibiy qismidir. Maqsadning samarali yoki samarasiz natijasi – so'zlovchining tildan foydalanish layoqati, nutqiy aktlar, shuningdek, tilning ekspressiv-stilistik va obrazli imkoniyatlari hamda noverbal yordamchi vositalarni tanlash mahorati bilan bog'liq.

Deyksis tushunchasiga tilshunos olimlar turlicha ta'rif beradilar. Ch. Filmor voqea-hodisa ishtirokchilarini til yordamida "kim", "qachon", "qayer"ni ko'rsatuvchi shakllari hisoblanadi, degan ta'rifni bildiradi. R.Lakof ta'kidlashicha ular so'zlovchining zamon va makonga nisbatan joylashuvini belgilaydi hamda ko'rsatish, ishora vazifasini bajaruvchi birlik va iboralarni kiritadi [1,467]. Bu birlik va iboralarga nisbatan ayrim faylasuf va tilshunoslar «Indeksikallar» (indexicals) atamasini ham qo'llab kelmoqda [2, 338]. Deyksislar lingvistikaning mahsuli bo'lib,

matn ichidagi ma'lum bir birlikka, ibora va hattoki katta bir abzatsni ta'kidlovchi ishora so'zlar hisoblanadi. Deyksislar, matn mazmundorligini oshiradi, nutqni yengillashtirish, g'alizlikka yo'l qo'ymaslik maqsadida ishlatiladi. Shuningdek matn ma'nosi, mazmunini uzviyligini ta'minlash uchun xizmat qiladi Deyksis hodisaning pragmatik ma'nosini va uning mazmunini ifodalash imkoniyatining bevosita muloqot matni bilan bog'liq ekanini S.Levinson quyidagicha ta'riflaydi: "Aslini olganda deyksis tilda nutqiy harakat konteksti yoki nutqiy hodisa xususiyatlarining aks tonini va grammatikalashuviga taalluqlidir. U (deyksis) xuddi shuningdek, muloqot matni tahlili bilan bog'liqdir. Shunga nisbatan "This" ("bu") ko'rsatish olmoshi biror bir real obyektga atamaydi; to'g'rirog'i u aniq bir kontekstda so'z yuritilayotgan voqelik yoki obyektning o'rindoshidir [3,56]. Deyksis odatda muloqot jarayoni bilan bog'liq bo'lib, muloqot ishtirokchilarini, hamda muloqot vaqti va joyini ko'rsatib beradi. Ch.Pirsning fikricha, til orqali ifodalash markazida deyksis ekstralingvistik (pragmatik aspektlar) va lingvistik (ifodaning aniq til vositasi) hodisa sifatida mavjud bo'ladi. Kollinson ta'kidlashicha, "Ishora orqali fikrni ifodalash umuman olganda til tizimining universal xususiyati hisoblanadi". Axborotning to'g'ri tushunilishi uchun so'zlashuvchilarning til haqidagi bilimidan tashqari, tinglovchining olam haqidagi bilimi, jumla qo'llanayotgan ijtimoiy holat haqidagi bilimi, so'zlash jarayonida so'zlashuvchilar ruhiyati haqidagi bilimi va boshqa bilimlarini ham qo'shish kerak bo'ladi. Axborotni tushunish jarayonida yuqoridagi bilimlarning barchasi teng darajada kerak bo'ladi.

Shuning uchun faqat bu bilimlarning o'zaro munosabatini hisobga olgandagina, biz nutqiy jarayonning mohiyatini anglashga yaqinlashgan bo'lamiz Nutqiy muloqot jarayoni, insonning nutqiy faoliyati uning rang-barang, chunonchi: ruhiy, ijtimoiy, ma'naviy, madaniy va hokazolar. bilan bog'liq holda amalga oshadi. Nutqiy muloqot jarayoni ijtimoiy va tabiiy jarayon bo'lganligi sababli, pragmatikada nutqiy muloqot jarayoni inson faoliyatining o'nlab qirralari bilan bog'liqlikda o'rganiladi. Shuning uchun sistem

tilshunoslik til tizimini, til sistemasini o'rgansa, pragmatika muloqot, o'zaro fikr almashuv, kommunikatsiya, aloqa-aralashuv, so'zlashuv tizimini o'rganadi. Nutq muloqot jarayoniga tizim sifatida yondashish pragmatikaning asosiy tadqiq manbai va usulidir. Pragmatika muayyan vaziyatda aytilgan informatsiyaning tinglovchiga ta'sirini o'rganadi. Pragmatikaning lug'aviy ma'nosi yunoncha «pragma» so'zidan tarjima qilinganda ish, harakat ma'nolarini bildiradi. Til o'zaro muloqotga kirishilganda harakatda bo'ladi. Demak, pragmatika nutqiy muloqot jarayonida sodir bo'lgan holatlarni o'rganadi. Pragmatika til belgilarining nutqdagi harakatini o'rganuvchi tilshunoslikning tadqiqot doirasidir. Lingvistik pragmatika aniq shaklga ega emas. Uning tarkibiga so'zlovchi va tinglovchiga, ularning nutq jarayonidagi o'zaro munosabatiga bog'liq masalalar majmui kiradi.

Tinglovchi axborotni eshitish jarayonida unda axborotga nisbatan muayyan bir munosabat hosil bo'ladi. Bu munosabat pragmatik munosabat deb yuritiladi. Bunday munosabatlar turlicha xarakterga ega bo'lishi mumkin. Ular ko'pincha intellektual xarakterga ega bo'lib, u tinglovchi (retseptor) uchun qiziq tuyulmaydigan, unga taalluqli bo'lmagan axborotlardan tashkil topgan bo'lishi va ayni paytda qabul qilingan axborot unga juda kuchli emotsional ta'sir qilib, uni muayyan bir niyatlarga yo'naltirishi ham mumkin. Axborotni qabul qiluvchida uyg'otgan bunday kommunikativ ta'siri, ya'ni pragmatik munosabati matnning pragmatik aspekti yoki salohiyati deb ataladi [4, 183]. Matnning pragmatik salohiyatini muallif tomonidan maxsus tanlangan tilning ifoda vositalari: leksik va sintaktik, shuningdek stilistik birliklar tashkil qiladi. So'zlovchi (ijodkor) o'zining kommunikativ maqsadiga mos keluvchi axborotni yanada ifodalibroq, yanada ta'sirchanroq qiladigan til vositalaridan tanlaydi. Natijada bunday maqsadda yaratilgan matn muayyan pragmatik salohiyatga ega bo'ladi va ular axborot qabul qiluvchiga (retseptorga) kommunikativ ta'sir qiladi. Matnning pragmatik salohiyati axborotning mazmuni va shakli bilan ifodalanib, ular avvaldan tilda mavjud bo'lgan ifoda vositalaridir va muallif ulardan faqat o'rinli foydalanadi, xolos. Bir xil

qo'shiq turli kishilarga turlicha ta'sir qilganidek, retseptorning qabul qilayotgan axborotiga munosabati ham turlicha bo'ladi. Axborot qabul qiluvchining axborotga nisbatan paydo bo'ladigan pragmatik munosabatlari nafaqat matnga, balki qabul qiluvchi - retseptorning shaxsiga, bilimlariga, hayotiy tajribalariga, ruhiy holatiga va boshqa shu kabi xususiyatlariga ham bog'liqdir. Demak, matnning pragmatik va kommunikativ ta'siri turli saviyadagi kishilarga turlicha ta'sir qilish orqali ham belgilanishi mumkin.

So'zlovchi va tinglovchi munosabati nutqiy muloqot sharoitida yuzaga keladi, nutqiy harakat muloqot matnini talab qiladi va shu muloqot kontekstida mazmunga ega bo'ladi. Muloqot yuzaga kelishi uchun muhit bo'lishi darkor. Muhit, o'z navbatida, ijtimoiy xususiyatga ega bo'lib, u ijtimoiy qatlam, guruhning madaniyati bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ushbu guruhdagilar har xil anglashilmovchiliklar, ma'noviy ikkiyoqlamalik, noaniqliklarni bartaraf etish imkonini beradigan umumiy bilim zahirasiga hamda muloqotning muvaffaqiyatini ta'minlovchi qoidalardan foydalanish malakasiga ega bo'lishadi. Muloqotdoshlarning bir-birini tushinishi lisoniy kommunikatsiyaning asosiy shartidir. Pragmatika nutqiy muloqot jarayoni inson faoliyatining o'nlab qirralari bilan bog'liqlikda o'rganadi. Har bir insonning ijtimoiy tajribasi, uning insoniy qiyofasi, fazilatlarini, hatto, nuqsonlari ham muloqot jarayonining mahsulidir. Har qanday muloqotning eng sodda vazifasi – suhbatdoshlarning o'zaro bir-birlarini tushinishlarini ta'minlashdir. Pragmatika muayyan vaziyatda aytilgan axborotning tinglovchiga ta'sirini o'rganadi. Demak, pragmatika nutqiy muloqot jarayonida sodir bo'lgan til hodisalarini o'rganishga e'tiborini qaratadi.

Siyosiy diskursda ta'sirning muvaffaqiyati fikrlash toifalari, ya'ni murojaat qilingan shaxsning semantik maydonini shakllantirish bilan bog'liq. Ish jarayonidagi semantik maydon deganda murojaat qiluvchining murojaat qilingan shaxsga nisbatan ta'sirining muvaffaqiyatini shakllantiruvchi qadriyat va normalar tizimi tushiniladi. Siyosiy muloqot jarayonida murojaat

qilingan shaxsga nisbatan semantik maydon yaratishning keng tarqalgan va ta'sirchan faktorlaridan biri presuppozitsiya hisoblanadi. Nutqiy muloqot jarayonini o'rganish mobaynida presuppozitsiya lingvistik toifa sifatida tahlil etilgan. Muloqotdagi muvaffaqiyatning dastlabki shartlari va firklarini o'rganish "lug'aviy ma'nosiga kiritilmasdan, bayonotlar uni ishlatish uchun zamin yaratadi va uni kommunikativ maqsadga etishiga imkon beradi" deyishimizga asos bo'la oladi. [10, 88]. Nutqiy muloqotni o'rganishga bo'lgan pragmatik yondashuv muloqotga kirishuvchilar maqsadi va presuppozitsiya orasidagi o'zaro munosabatni aniqlashga imkon beradi. Siyosiy muloqotdagi shaxs faktorini hisobga olish u yoki bu presuppozitsiyani tanlashga ta'sir qiladi, bu holat o'z navbatida ma'lum pragmatik ta'sirga erishishga yordam beradi. Presuppozitsiya hodisasiga bo'lgan turli yondashuvlar ushbu toifaga nisbatan ishlatilgan turli xil tavsiflarini izohlaydi. Presuppozitsiyaning keng tarqalgan tavsiflarida noaniq ma'lumotlar (umumiy bilimlar)ning keng jamg'armasini qo'llashadi [5, 95]. Uning yordamida lug'aviy muloqotning to'g'ri tushinish imkoni tug'iladi. Pragmatik yondashuv orqali R. Stalneyker presuppozitsiyani muloqot qatnashuvchilarining gapiruvchi tomonidan qabul qilingan umumiy asosi (umumiy bilimlari) sifatidagi hodisa deb ta'riflaydi.

Shu bilan bir qatorda, muloqotning murojaat shakli (xalqqa murojaat) va murojaat etilayotgan auditoriya (auditoriyaning ommaviyligi va turli qatlamdan iborat ekanligi) yetkazilayotgan ma'lumotning xolislik darajasini tahlil qilish imkoniyatini bermaydi. Murojaat mobaynida notiq asta sekinlik bilan murojaat ma'lumotiga yo'naltiruvchi pragmatik presuppozitsiyani tatbiq etgan holda eshituvchilarning ongida ushbu ma'lumotni mustahkamlab boradi. Natijada murojaat qilingan shaxsning ongida Shimoliy Irlandiya aksariyat aholi tomonidan amalga oshirilgan va ma'qullangan erkin saylov natijasida Buyuk Britaniyaning bir qismiga aylangan degan fikr paydo bo'ladi. Ushbu maqsadga "majority of people here", "it is the choice of the people" kalit iboralarini bir necha marta qayta takrorlash orqali

erishiladi. Nofilolog talabalar uchun, ta'limiy o'yin turlaridan munozara, ma'ruza, intervyu shakllarini ularning mutaxassisliklariga uyg'unlashtirgan holda tatbiq etish mumkin. Biroq, oliy ta'limda og'zaki nutqni rivojlantirishga qaratilgan ta'limiy o'yinlar, boshqa turdan farqli o'laroq, tizimlilik bilan bir qatorda, kutilmagan vaziyatlar, ya'ni "spontanlik" xususiyatiga ega bo'lishi shart. Unda talabadan xorijiy tildagi so'zamollik, tasodifiy savollarga tezkorlik bilan javob qaytarish talab etiladi. Zero, xorijiy til mashg'ulotlarida ta'limiy o'yinlarni qo'llash "tildan ta'biy va ixtiyoriy foydalanishga, xorijiy til muhiti"ni yaratishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ehlich K. Anaphora and Deixis: Same, Similar or Different. Studies in Deixis and Related Topics Wiley 1982; 315-338

2. Lakoff R. Remarks on THIS and THAT. In: Papers from the tenth regional meeting of Chicago linguistic society. – Chicago, 1974. – 467p.
3. Levinson Stephan C. Minimisation and conversational inference. The pragmatic perspective. Publishing company.1987; 54-56.
4. Safarov Sh.S. Pragmalingvistika – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. – B.183.
5. Венскович М.С., Тюльнина В.П. Соотношение пресуппозиции и смыслов высказывания //Семантика и структура предложения и текста. Грозный: Чечено-Ингуш. гос. ун-т, 1981. С. 89-95. Научная библиотека диссертаций и авторефератов

